

NORDISK PAPPERSHISTORISK 1/2014

TIDSKRIFT

UTGES AV FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Innehåll

- Ordförandens spalt 2
- Norrmän i Norrlands skogsindustri *Christian Valeur* 3
- Lessebo Handpappersbruk igång *Louise Ivarsson* 12
- Om kärleken till papper *Per Jerkeman* 13
- IPH:s nya intressanta kongressband har utkommit *Esko Häkli* 13
- Rudolf och Juuso Walden, far och son *Jan-Erik Leulin* 14
- Pappershistoria med på köpet *Esko Häkli* 15
- Medlemskårens utveckling *Jan-Erik Leulin* 16
- Invitation til NPH's årsmøde 2014 16

Du känner väl till föreningens hemsida? www.nph.nu

Då detta skrivs har vi igen börjat ett nytt år och jag hoppas att det blir ett framgångsrikt år av utveckling både för NPH och alla dess medlemmar.

Även detta års viktigaste händelse kommer att bli årsmötet som detta år skall äga rum i Danmark den 11-13 juni, se information på annat håll i detta nummer. Vi ser fram emot att träffa så många medlemmar som möjligt i ett försommarvackert Danmark.

Sedan senast har vi igen fått några nya medlemmar. Dessa är

Ossi Kokkonen, Finland

Pekka Rautalahti, Finland

Åke Hansson, Sverige

Peter Kinell, Sverige

Hans Otto, Sverige

Kristina Ekeröth, Sverige

Innventia Information Centre/Gunnar Magnusson, Sverige

Jag ber att få hälsa de nya medlemmarna varmt välkomna i vår krets och hoppas att ni kommer att trivas och finna medlemskapet i NPH givande.

Se för övrigt en liten utredning av medlemskårens positiva utveckling under de senaste åren på annat håll i detta nummer.

Styrelsen har beslutat att i fortsättningen trycka NPHT i färg om någon artikel innehåller färgbilder. På detta sätt vill vi göra tidskriften mera levande. Tryckning i färg ökar givetvis kostnaderna i någon mån men vi anser inte ökningen vara avgörande; däremot kommer färgtryckningen att avsevärt förbättra möjligheterna att utveckla tidningen.

Om du inte besökt vår hemsida på sistone så lönar det sig att göra det. Vår flitige webmaster Lennart Stolpe har nu kommit fram ända till 1973 med inskanningen av gamla årgångar av NPHT. Det innebär att alla årgångar, frånsett några enstaka nummer, nu finns tillgängliga på vår hemsida. De utgör verkligen en intressant läsning! Vidare har bibliografisamlingen under fliken "Litteratur" under Esko Häkls ledning kompletterats med bibliografier över finsk och norsk pappershistorisk litteratur från 1999 framåt. Bibliografierna och de gamla årgångarna av NPHT utgör värdefulla informationskällor nu tillgängliga för våra medlemmar.

Jan-Erik

Nationella redaktörer

Finland

Esko Häkli, EH (huvudredaktör)
esko.hakli@helsinki.fi

Sverige

Per Jerkeman, PJ
per.jerkeman@telia.com
Helene Sjunnesson, HS
helene.sjunnesson@gmail.com

Norge

Kari Greve, KG
kari.greve@nasjonalmuseet.no

Danmark

Ingelise Nielsen, IN
in@kadk.dk

Layout: Kjell Samuelsson

Material till NPHT

Du kan skicka texten antingen till de lokala redaktörerna för respektive land, eller till Huvudredaktören Esko Häkli. Formatera texten sparsamt, och skriv i enspalt med tydlig styckeindelning. Ange alla underrubriker konsekvent genom hela texten. Leverera texten i wordformat eller ren textfil. Om noter är nödvändiga ska de skrivas som slutnoter. Endast digitalt material mottages. Bilder ska levereras i högupplöst format, dvs minst 300 dpi i naturlig storlek. För en bild som ska tryckas i storleken 12x12 cm motsvarar detta ca 1500x1500 pixlar.

Sista dag för materialinlämning till kommande nummer av NPHT 2014: Nr 2 7/3, Nr 3 22/8, Nr 4 24/10.

Omslagsbild: Pappersfabriken i Läskelä, belägen vid sjön Ladogas norra strand. Var under åren 1935-41 i Kymmene Aktiebolags ägo, nuförtiden ett ryskt företag och fortfarande i drift. UPM-Kymmene kulturstiftelse. Eero Järnefelt (1863-1937)

Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Föreningen Nordiska Pappershistoriker (NPH) är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria och pappershistorisk forskning i Norden, i synnerhet beträffande papperets råvaror, tillverkning och användning samt bruksmiljöer och människor vid pappersbruket. Vattenmärken, papperskonservering och konstnärligt bruk av papper utgör andra exempel på föreningens intressen. Föreningens intresseområden består således av papperstillverkningens samt papperets kultur- och socialhistoria. Ytterligare information om föreningen finner man på www.nph.nu.

Ordförande: Jan-Erik Levlin,
jan-erik.levlin@iki.fi

Sekreterare: Per Jerkeman,
per.jerkeman@telia.com

Medlemsärenden och kassör:

Richard Kjellgren,
richard.kjellgren@myntkabinettet.se

Medlemskap kan enkelt tecknas via föreningens hemsida www.nph.nu/page3.html eller genom att betala in medlemsavgiften på något av föreningens konton, se nedan. Ange då också namn och adress samt att inbetalningen är en medlemsavgift.

MEDLEMSAVGIFTER

Enskild medlem:

Sv. 250 SEK, Dk. 170 DKR, No. 210 NOK, Fi. 25 EUR

Institutioner, bibliotek m. fl.

Sv. 400 SEK, Dk. 340 DKR, No. 420 NOK, Fi. 50 EUR

Aktiebolag

Sv. 900 SEK, Dk. 600 DKR, No. 750 NOK, Fi. 90 EUR

KONTON FÖR INBETALNING

Sverige Nordea: PG 85 60 71-6

Norge Skandiabanken IBAN:
NO7597104367295

Danmark Den Danske bank,
konto 4310662372

Finland Nordea IBAN:
FI40 1309 3000 2150 87

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

ISSN 1101-2056

Årgång 43, 2014 nr. 1

Utgivare: Föreningen Nordiska

Pappershistoriker

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Esko Häkli, Mechelingatan 13 B 24,

FI 00100 Helsingfors, Finland

E-post: esko.hakli@helsinki.fi

Tryckeri: Multiprint, Finland

Arbetskraftsinvandring

Att norrmän under årtiondena närmast före och efter förra sekelskiftet gjorde viktiga insatser inom skogsindustrin i Värmland torde vara väl känt inom branschen. Men att det vid denna tid funnits ett liknande fenomen också i Norrland är mindre uppmärksammat, tycker jag, och det vill jag försöka råda bot på.

Därvid tänker jag koncentrera min berättelse till sådana som visat vägen inom sina respektive verksamhetsområden. Dessa har jag markerat med fetstil. Det rör sig hela tiden om personer som kommit till Sverige i vuxen ålder. Och ja, de visade faktiskt vägen, och ledde utvecklingen där de slog sig ner, medan infödingarna så småningom följde deras exempel.

Hur och varför blev det så? En förklaring som jag finner rimlig är denna: Norge var utåtvänt, mot Västerhavet och vad som låg där bortom, såsom Storbritannien, den största importören av skogsindustrins produkter, och Nordamerika, där det utvecklades nya tekniker. Samtidigt var framtidsmöjligheterna i Norge åtskilligt mer begränsade än i Sverige, särskilt på det viset att tillgången på råvara var jämförelsevis knapp. Det ledde till att många ambitiösa och energiska norrmän tänkte sig att få bättre utlopp för sin kreativitet i Sverige än hemma. Så tänker jag mig, i varje fall! Det hjälpte väl också, rent praktiskt, att de båda länderna tillsammans bildade en union. (När den upplöstes 1905 hade de allra flesta av de personer jag berättar om redan gjort sig hemmastadda i Sverige.)

När vi tittar närmare på var dessa norrmän var verksamma, så finner vi att de flesta drogs till det område som SMHI idag kallar Södra Norrlands kustland, och där med en koncentration till Sundsvallsdistriktet och Ådalen (se karta!). Som vi skall se fanns där många outnyttjade möjligheter, jungfrulig mark för de norska entreprenörerna!

Träsliperier

Inom träsliperitekniken dominerade Norge stort, när det gällde produktion och leverans av såväl maskineri som kunande. Denna dominans utvecklades till ett nära nog monopol, när norrmännen som de första i Europa tog till sig den teknik som följde med *Francis-turbinen*, en amerikansk uppfinning som gjorde det möjligt att gå från kallslip till varm-

slip. Denna teknik innebar en epokgörande utveckling av såväl massakvalitet som produktionsekonomi. Genomslaget kom när *Hønefos Brug* 1895/96 byggde ett nytt sliperi baserat på den amerikanska tekniken, detta med hjälp av *Myrens Mekaniske Verksted*, Kristiania, som tillverkat ett provslipningsverk enligt amerikanskt mönster.

Resultatet av detta samarbete väckte uppseende långt utanför Norge. "Den lilla staden Hønefos blev en vallfartsort"⁽⁶⁾. Hønefos Brugs platschef, svenskättlingen(!) August Wahlström, hyllades som pionjären som infört varmslipet i Europa.

I Norge togs den nya metoden i bruk med förbluffande hastighet. Under åren 1896-1897 levererade Myren 26 st varmslipverk! I Sverige tog det lite längre tid att komma igång. Sveriges första varmsliperi var Ellingverken, nära Malung, som 1898 byggdes för en rätt blygsam produktion. Men år 1900 kom det stora genombrottet⁽⁶⁾,⁽⁸⁾. På hösten det året igångsattes nämligen Stora Kopparbergs Bergslags AB:s tidningspappersbruk i Kvarnsveden, byggt för en produktion av

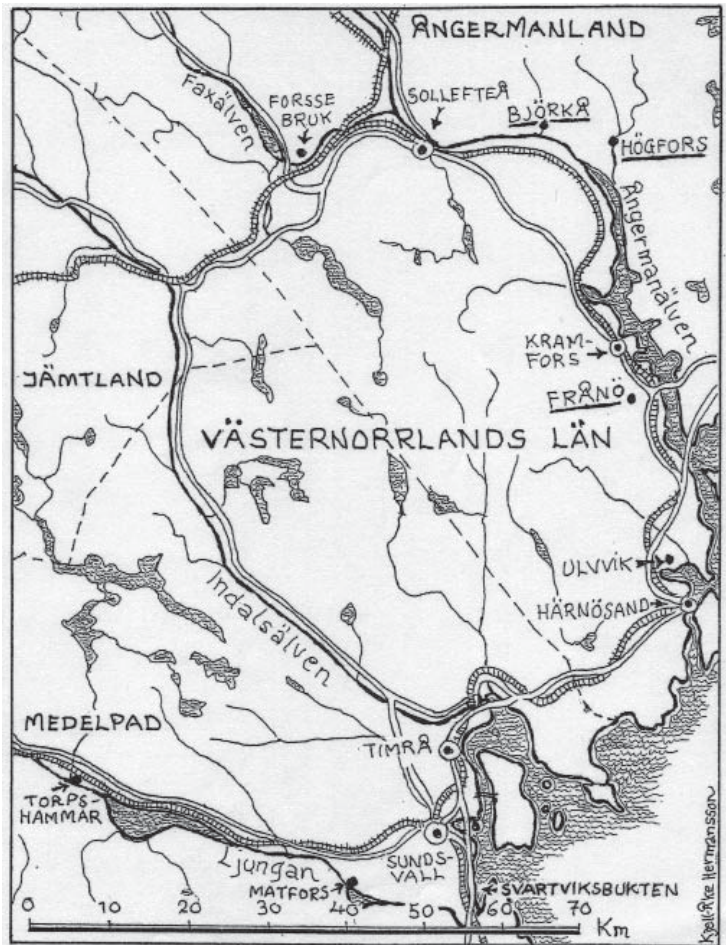
över 30 000 ton papper per år, integrerat med ett varmsliperi som försåg det med huvuddelen av fiberråvaran för papperet. För att samordna planeringen anställdes norrmannen Christian Arneberg, som hade haft ansvar för liknande projekt i Norge.

Det första svenska varmsliperiet för avsalumassa var Skönvik AB:s anläggning i Nedansjö vid Ljungan, ett par, tre mil från Sundsvall, start 1901/02. Här svarade Myren för en totalleverans, inklusive projektering och ledning av bygget.

De norska sliperier i Sverige som vi berättar om här nedan kom alla för tidigt för att byggas för något annat än kallslip, men efter hand byggdes de om till varmslip.

Sliperier vid Ångermanälven.

Vid den tid vi här talar om fanns det längs Ångermanälven en väl utvecklad sågverksindustri. Men mot slutet av 1800-talet hade denna industri – i det här området – sett sin bästa tid, i det att det grova timret började ta slut. Det var inte så att sågverksindustrin började ta

Ole Gjørud (1841-1896).

Hans Andreas Breien (1840-1917)

Peder Gulbrandsen (- 1913)

slut, men man fick lov att acceptera lägre timmerdimensioner och/eller söka virket på längre avstånd. Då var det inte lika roligt längre, i varje fall inte lika lönsamt som förr.

En annan sak som inte heller längre var så rolig var följande: Tidigare, när sågverken hade sin glansperiod, fanns det fortfarande ganska mycket kvar av de norrländska järnbruken, med deras behov av träkol. På det viset fanns det en avsättning för sågverksavfallet, liksom för en hel del av klenvirket från avverkningarna. Men nu, mot slutet av 1800-talet, var järnindustrin i Norrland på utdöende.

Då fanns den nyutvecklade massatekniken där, som på beställning. Det var bara det att de norrländska sågverksägarna hade svårt att tänka i dessa nya banor. Men det gjorde i stället **Ole Gjørud** (1841-1896). Denne var född på Ringerike i Norge, som bondson, men hans far var även en tid förvaltare vid Skjærdalens sågverk. Till sågverksindustrin sökte sig också den unge Ole, när han vid 24 års ålder tog plats vid Locknö ångsåg (nära Kramfors, fast på vänstra stranden av Ångermanälven), där ägaren till Skjærdalens sågverk var delägare.

År 1874 inledde Gjørud uppbyggnaden av en egen företagsgrupp genom att bilda Lugnviks Nya Ångsågs AB. Under 1870- och 1880-talen utvidgade han sitt bolag genom köp av flera sågar, bl.a. Björkä AB. Värdet av dessa köp låg främst i de skogar som följde med.

På 1888 års bolagsstämma med Björkä AB – styrelseordförande och tillika verkställande direktör O. Gjørud – togs principbeslut om ett träsliperi i Björkä.

På våren 1890 kom anläggningen igång. Men mitt under förarbetet för nästa sliperi rycktes Ole Gjørud plötsligt bort av ett slaganfall. Hans planer fullföljdes av hans svärson och efterträdare, Per Henrik Norberg, och 1898 togs Högforsens träsliperi i drift, vid Högfors ström, ett par mil sydost om Björkä. Dessa två sliperier var då Sveriges nordligaste, och förblev så ett tiotal år framöver.

Sliperier vid Ljungan

Ungefär samtidigt som Myrens Verksted var i färd med att bygga sin provmaskin för varmslip anlades två stora, helnorska sliperier vid Ljungans stränder. "Helnorska" i den meningen att det var norrmän som initierade, finansierade, byggde och sedan drev anläggningarna. Den drivande kraften i båda projekten var

Hans Andreas Breien (1840-1917). Denna märkliga man hade växt upp på gården Breien, i Norderhov på Ringerike (og tillfälligtvis like i närheten av Hønefoss!) Han tycks ha tillhört en välbärgad familj, men hans värdefullaste arv var nog hans personliga egenskaper: energisk och ambitiös, och framför allt var han en entreprenör av stora mått.

Vi saknar uppgift om vad han ägnade sig åt under första hälften av sitt yrkesliv, men känt är att han från mitten av 1880-talet kom att engagera sig alltmer i svensk skogsindustri, först och främst i Värmland⁽⁷⁾. Åren 1887 respektive 1888 byggde han ett sliperi i Noreborg, och ett i Kropptafors. Tillsammans med ett par landsmän startade han 1897 ett pappersbruk i Åmotfors. (Dessa tre orter ligger helt nära varandra, ett par mil NV om Arvika.)

Emellertid, vid det laget hade han vänt sitt intresse allt mera mot Medelpad. Förmodligen hade han funnit att det fanns mera ogjort där. Detta föranledde honom att efter hand avveckla sina engagemang i Värmland. Och, fastän han då redan firat sin femtioårsdag, vilket enligt den tidens begrepp innebar att han passerat höjdpunkten av sitt liv, så kom han att bli en de två huvudpersonerna i den historia vi här berättar.

År 1893 togs Torpshammars AB, beläget vid Ljungan, ca 3 mil uppströms det tidigare nämnda Nedansjö, över av ett norskt triumvirat, med just *Hans Andreas Breien* i spetsen. Övriga deltagare var hans svärson *Peder Gulbrandsen* samt *E. Skamarken*. Samma år köpte Breien det konkursade Matfors AB, någon mil nedströms Nedansjö. Kompanjoner var nu *Halfdan Mathiesen*, en annan av hans svärsöner och därjämte medarbetare från Åmotfors, samt *Ingvald Braathen*, ägare av firma Braathen & Co. Fyra år senare gick Breien ytterligare en bit nedströms Ljungan, nu till dess mynning i Sundsvallsbukten, men det skall vi återkomma till.

I Torpshammar hade ett litet träsliperi tagits i drift 1871⁽¹⁰⁾. Det gick inte särskilt bra, ekonomiskt sett, och när det 1883 brann ner till grunden, byggdes det inte upp igen.

När norrmännen tog över det gamla bolaget, som då bara bedrev jord- och skogsbruksrörelse, så var det alltså i avsikt att bygga upp ett nytt, stort *träsliperi*. Det satte man omedelbart igång med, och redan på sommaren 1894 kunde den nya anläggningen tas i drift. Med en kapacitet av 12 000 ton/år, räk-

nat som 50 %-ig massa, var den en av landets största. Den var tillika – just då – en av de modernaste.

Disponent och verkställande direktör blev **Peder Gulbrandsen** (? – 1913). Denne ledde Torpshammars sliperi under dess första tjugo, framgångsrika år (dvs. fram till sin död), och han blev efter hand dess största ägare. Han var mycket noga med massakvaliteten, som därför fick ett mycket gott anseende på marknaden. Peder Gulbrandsen tycks ha varit en stor personlighet; Prydz⁶ karakteriserar honom som ”den legendariske Gulbrandsen”.

Också ekonomiskt var bruket välskött och gav sina ägare god utdelning. Det var kanske därför som Gulbrandsen länge drog sig för att bygga om till varmslip, trots att anläggningen snabbt hade blivit omodern, som en följd av den utveckling som ägt rum hemma i Norge. Men det kan knappast ha kommit som någon svår besvikelse när sliperiet i december 1908 brann ner till grunden. (Det var helförsäkrat, samtidigt som det inte rädde något som helst tvivel om att det rörde sig om en våld.) Det nya, moderna och utvidgade sliperiet kom inte i drift förrän i mars 1910, försenat till följd av storstrejken 1909.

Efter Gulbrandsens död 1913 gick ägandet och chefskapet över till hans son Einar. Redan efter ett par år sålde denne alla sina aktier i bolaget till Trävarubolaget Svartvik, som efter att ha köpt ut återstående aktier gjorde Torpshammar till ett dotterbolag. Einar G. avgick 1917.

Som vi snart skall se var Svartvik norskägt sedan 1891. Så förblev det fram till 1921. Lite längre fram, 1929-1934, var Torpshammar åter styrt av en norrman, i det att *Erling Gleditsch* var platschef. 1943 lades sliperiet ner, efter att under större delen av de föregående krigsåren ha stått stilla på grund av orderbrist.

Orten Matfors, där Breien et consortes år 1893 skaffade sig en tomtmark för att anlägga ett träsliperi, hade vid det laget en lång historia inom skogsindustrin bakom sig. Redan från tidigt 1700-tal började Matforsens energi utnyttjas för kommersiell sågning. Under handelshuset *James Dickson & Co*, som i flera årtionden hade en dominerande ställning inom svensk sågverksrörelse¹⁰, upplevde Matfors från 1820-talet till slutet av 1870-talet en blomstrande utveckling. Men när vattensågarna slutligen överflyglades av den nya tekniken med ångdrivna sågar, lades vattensågen i Matfors ner. Ett nytt

Halfdan Mathiesen (1860-) här med hustru Olga (född Breien) och deras fyra barn, fotograferade på verandan till Matfors herrgård, försommaren 1908. Kort efter det att ovanstående foto tagits återvände han till Norge, där han tillsammans med en ungdomskamrat startade en sulfittfabrik i Lilleström.

uppsving, med en snickerifabrik – då en av landets största – blev kortvarigt; det slutade med en konkurs 1891.

Säljaren av konkursboet, bankdirektören Erik Berggren, gick in som delägare i Tuna Fabriks AB, det bolag som normännen bildade i avsikt att utnyttja vattenkraften i Matforsen för att driva det planerade träsliperiet. Sonen Axel blev bolagets första disponent. År 1900 efterträddes han av Breiens svärson **Halfdan Mathiesen** (1860- ?). Denne hade kommit till Sverige när Breien tog honom i sin tjänst i Åmotsfors. H. A. Breien tycks ha varit lika omsorgsfull i sitt val av svärsoner som i valet av industriella projekt: Också Halfdan Mathiesen var uppenbarligen en personlighet utöver det vanliga. I tillägg till sina ordinarie uppdrag vid Tuna fabriks AB och Sundsvalls Cellulosa AB (se nedan) hade han flera andra engagemang vid olika företag i Sundsvall.

Sliperiet i Matfors togs i drift succesivt under 1894-1895. Liksom i Torpshammar byggdes det alltså en aning för tidigt för att komma med bland de första varmsliperierna. Men som det skulle visa sig hade man gott kunnat vänta med bygget ett par år: Samtliga turbiner befanns vid provkörningen vara ”totalt ohållbara”, vilket ledde till försenad start och långdragna juridiska processer med leverantören, A/S Kværner Brug, Kristiania. Inte heller ersättningsleveransen

tycks ha varit fullt tillfredsställande: Efter fem år måste samtliga turbinhjul ersättas med nya.

Trots allt detta, och trots att produktionen under vissa år begränsades av vattenbrist, gick det ekonomiskt sett bra även för Tuna Fabriks AB under dess 20 första år. Så var denna tid också exportslipverkens glansperiod. Under åren 1904-1905 kompletterades anläggningen med ett varmsliperi till totalt 30 000 ton 50 %-ig massa. 1915 förstördes hela anläggningen av en brand. Den byggdes omedelbart upp igen, nu till en beräknad kapacitet av 40 000 ton. Den var därmed Europas största sliperi.

När Mathiesen år 1908 återvände till Norge, efterträddes han i Matfors av Breien själv. Emellertid började denne nu bli gammal (68 år), och han avgick fyra år senare. Han efterträddes av en tredje svärson, Gustaf Örn, som efter hand blivit bolagets huvudägare.

Men nu utvecklade sig en parallell till vad som nära nog samtidigt hände i Torpshammar: Under 1916 sålde Örn sina aktier till ett ”främmande” bolag, i detta fall Skönviks AB – alltså samma företag som redan ägde ett sliperi i Nedansjö. Samtidigt skaffade sig Skönvik resten av aktierna, och därmed – redan innan det nya sliperiet kommit i full drift – var Tuna Fabriks AB ett dotterbolag till Skönviks AB. Tre år senare införlivades det helt med Skönviks AB.

Gustaf O. Örn (1863-1944) måste ses som ytterligare en bekräftelse på Breiens målmedvetna val av svärsöner. Före Matfors hade G. O. Örn ägt ett antal bruk i Sverige och Norge, bland annat Adolfsfors träsliperi i Värmland och Ranheims sulfatfabrik och pappersbruk utanför Trondhjem (som 1931 döptes om till Trondheim). 1906-1912 var han svensk konsul i Trondhjem. (På denna tid – och f.ö. långt framåt i tiden – var en konsulstitel en eftertraktad bekräftelse på världslig framgång.) Efter Matfors köpte Örn bl.a. Emsfors bruk i Småland (cellulosa och papper) som han 1930 överlät till sina barn, samt (långt senare) Högfors träsliperi i Jämtland, där hans son Bertil blev platschef. Under ett antal år var han delägare i Sundsvalls Cellulosa AB, och där var han medlem av styrelsen 1913-1925. Se vidare⁽²⁾.

Det visade sig snart att Skönvik hade större planer med köpet av Tuna Fabriks AB än att "bara" skaffa sig kontrollen över Europas största träsliperi. Redan den 16 november 1916 beslöt styrelsen att uppföra ett tidningspappersbruk i Matfors. När det togs i drift, successivt under 1919-21, var det med en PM1 och en PM2 och plats för en PM3, samt en mindre PM4 för diverse kvaliteter. Kapaciteten var av storleksordningen 15 000 ton/år med planering för en fördubbling. I själva verket var det Norrlands utan jämförelse största pappersbruk, och det skulle så förbli i drygt tre årtionden framöver.

Pappersbruket blev en framgång, trots att ledningen av bruket under byggnads- och inkörningsperioden var minst sagt turbulent. Vi skall inte här gå in på några detaljer, bara konstatera att från det att Gustaf Örn avgick 1917 och fram till 1925, så var det på posten som platschef tre olika personer som avlöste varann, varefter följde en period då platsen var vakant. Det blev ingen ordning förrän man åter fick en norrman på chefsposten: *Ottar Wasend*, som var platschef 1925-1933. Han efterträddes av ovan nämnde Erling Gleditsch, som blev kvar på den posten till sin pension 1955.

Svenska ägare, norska byggare

Torpshammar och Matfors var träsliperier som finansierades, konstruerades och byggdes av norrmän, och som också drevs av dem de närmaste årtiondena därefter. Men därutöver var det faktiskt så, att de flesta sliperier (nä ja, i varje fall i Norrland!) som finansierades och drevs av svenska företag, också de konstruera-

des och byggdes av norrmän. Vi har redan nämnt Nedansjö och Kvarnsveden.

Om någon aktör inom svensk skogsindustri förtjänar beteckningen "Sliperibyggnaren", så är det **Alf Prydz** (1874-195?). Han var född och uppväxt i Hønefoss (sic!), utexaminerades från Trondhjems Tekniske Læreanstalts maskinavdelning 1899. Närmast därefter var han anställd i olika befattningar hos J & A Jensen og Dahl, Myrens Verksted, Kristiania till 1905, under senare delen av denna tid som anläggningsingenjör för träsliperier, med huvudsaklig verksamhet i Sverige.

Därefter var han helt och hållet verksam (och bosatt) i Sverige: 1905-1912 hade han egen verksamhet som konsulterande ingenjör inom träsliperibranschen. 1912-1914 var han överingenjör för Hellefors Bruks sliperier, Västmanland. Från 1914 var han anställd vid Äggfors AB (i Jämtland, vid Indalsälven), först som projekt- och anläggningsingenjör för deras nya sliperi, efter starten av sliperiet 1915 som överingenjör, och från 1917 även som verkställande direktör. Vid 70 års ålder, alltså 1944, trädde han tillbaka till förmån för sin son Tor. Själv var han sedan styrelsens ordförande fram till 1947, då Äggfors AB köptes upp av Hissmofors AB.

Tack vare att han under sina anställningar i Hellefors och Äggfors hade avtalsenlig rätt att ta uppdrag även på annat håll kunde hela landets – och framför allt Norrlands – sliperiindustri dra nytta av hans kompetens och arbetskapacitet. Förutom konsultuppdrag vid de flesta fabriker i branschen projekterade och ledde han nybyggnad av sliperier vid nedan uppräknade företag^{(10), (11), (12)}:

AB Iggesunds Bruk, Hälsingland, 1904-05

AB Sundsvalls Träsliperi, Medelpad, 1905

Ytterstfors Trävaru AB (Byske), Västerbotten, 1907-08

Graningeverken: Forsse, Ångermanland: Om- och utbyggnad 1909

Scharins Träsliperi, Umeå, Västerbotten, 1910

AB Skellefteå Trämassefabrik (Klemensnäs), Västerbotten, 1912-13

Björkä AB: Hallstanäs, Ångermanland, 1920-22. Utbyggnad 1926-27

Bure AB, Västerbotten, 1928.

(Detta projekt markerade slutet på sliperibyggnadsepoken i Sverige.)

Alf Prydz har dessutom skrivit en initierad historik över sin industri, från dess början

och till och med 1950⁽⁶⁾. "Det enda han missat är att beskriva sina egna insatser" och därför har två av svensk skogsindustri märkesmän, Gunnar Sundblad och Svante Pahlson, skrivit ett förord till boken. Utöver att kortfattat försöka råda bot på den nämnda missen betonar de att "dessa insatser väl kunna betraktas som banbrytande", och att Prydz "måhända mer än någon annan satt sin prägel på Träsliperiindustriens tekniska utveckling i Sverige."

Det vore underligt om de norska sliperiingenjörerna hade varit så strikt uppdelade att de arbetade antingen för svenska eller norska arbetsgivare. Så var det naturligtvis inte. *Ottar Wasend* och *Erling Gleditsch* var två framstående ingenjörer som delade sina gracer mellan svensk- och norskägda företag. De båda hade också det gemensamt att de turades om dels vid två nybyggen och dels som platschefer i Matfors.

Ottar Wasend (1886- ?) utbildade sig till ingenjör vid Hortens Tekniske Skole. Efter några år vid college i Skottland fick han anställning vid ett verkstadsföretag i Kristiania. Till Sverige kom han 1914, alltså vid 28 års ålder, först som ingenjör vid Sundsvalls Förenade Verkstäder, en betydande leverantör av maskiner till massa- och pappersindustrin. År 1917 tog han anställning vid Matfors sliperi och pappersbruk, där han – under omständigheter som vi nyss beskrivit – utnämndes till platschef 1925.

Vid det laget var han en välkänd auktoritet inom träsliperiindustrin, och under sin tid i Matfors anlätades han även av andra företag. Sälunda var det han som, på uppdrag av Svartvik, planerade och ledde en utbyggnad av Torpshammars sliperi 1923. Samma år ledde han en modernisering av sliperiet i *Sörfors* (någon mil söder om Matfors). Åren 1925 och 1926 konstruerade han två helt nya anläggningar, *Moälven*, Örnsköldsvik, resp. *Ulvövik* norr om Härnösand. Den sistnämnda var ett sliperi som "stod på höjden av sin tids teknik, helt elektrifierat, med trumbarkning, kontinuerliga slipapparater och Kamyrns nyutvecklade upptagningsapparater"⁽¹¹⁾.

I början av 1934 rekryterades Ottar Wasend till disponent och platschef vid Graningeverkens träsliperi i Forsse bruk. På den posten ingick också chefskapet för bolagets kraftverksrörelse (vattenkraft). I själva verket var det den som

Ottar Wasend (1886-)?

Erling Gleditsch (1888-1969)

Søren Wiese Mørch (1862-1944). ?

Graningeverken tjänade pengar på och därför satsade på. Helt följdriktigt var det den som Wasend fick ägna sin tid och kraft åt, medan sliperirörelsen – där hans unika kompetens låg – alltmer blev en bisyssla. Hur som helst så blev han kvar i Forsse bruk till sin pension 1951.

Graningeverkens chef, Gerard Versteegh, var en minst sagt kontroversiell person⁽⁴¹⁾. Han var obeveklig ovän med de flesta, från företrädarna för arbetsgivarnas organisationer, över medarbetare som av en eller annan anledning inte höll måttet – hans mått – till fackens förtroendemän. På äldre dagar drev han en juridisk process mot sin son. Men gentemot sina vänner var han – lika osvikligt – lojal och generös. Ottar Wasend var tydligen en av de få som kunde ta honom på rätt sätt, i varje fall tillhörde han uppenbart den sistnämnda, exklusiva gruppen.

Erling Gleditsch (1888-1969) var född i Kristiania, där han också utbildade sig till ingenjör. Från 1913 var han verksam vid olika sliperier i Sverige och Norge. År 1925 rekryterades han från ett norskt träsliperi till *Moälven* vid Örnköldsvik för att leda bygget av det sliperi som Ottar Wasend hade konstruerat för deras räkning. Meningen var att han skulle fortsätta som driftschef för Moälven när produktionen kommit igång. Men innan man hunnit så långt – i november 1926 – hade Gleditsch tagit ett bättre betalt jobb hos Björknäs Nya Sågverk AB, som just beslutat bygga ett sliperi i *Ulsvik*. Även den anläggningen var konstruerad av Wasend.

Från och med 1929 var Gleditsch platschef för Torpshammar, som då ju tillhörde Svartvik, och som senare samma år blev en del av SCA. 1934, när Ottar Wasend flyttade till Forsse, efterträddes

han som platschef i Matfors (likaledes SCA) av Erling Gleditsch, som stannade på den posten till sin pensionering 1955.

Sulfatfabrik

År 1884 köptes Frånö Ångsågs AB av ett konsortium, bestående av representanter för idel välkända och väletablerade norska köpmannafamiljer: *Kiær, Juel, Thorne, Solberg*. Frånö var en av det otal små och stora ångsågar som kantade Ångermanälven på sträckan nedanför Sandslåns timmerskilje, där Ådalen vidgar sig och bildar en drygt 30 km lång ”mynningsvik”, i själva verket en fjärd av Bottenhavet.

Den som genomförde affären var grosshandlare *L. Z. Backer* från Fredrikstad, som också blev disponent och vd för *Frånö Nya AB*. 1892 såg han sig emellertid på grund av sjukdom tvungen att lämna sin tjänst och återvända till Norge. Backer efterträddes av **Søren Wiese Mørch** (1862-1944), som hade varit med i bolaget från början. Søren Mørch var född och uppvuxen i Fredrikstad, där han började sitt yrkesliv som trävaruman vid Wieses hyvleri, som ägdes av bl.a. hans morbror Søren Wiese.

Som vi tidigare konstaterat under rubriken *Sliperier vid Ångermanälven*, var sågverksrörelsen nu inte samma goda affär som den en gång varit. Frånö Nya AB led dessutom av svagheten att inte ha någon egen skog. Som andreman under Backer hade Søren Mørch blivit allt mer övertygad om att bolagets såg aldrig skulle bli någon bra affär. I stället såg han möjlighet för en massafabrik, som skulle få sin vedförsörjning i form av avfallsprodukter från traktens många sågverk. Ingen direkt originell idé, kan man tycka idag, men där och då var den

faktiskt det. Och utan tvekan originellt var det att välja sulfatmetoden, som vid den tiden ännu befann sig på utvecklingsstadiet. Alternativet för kokning av såghack, sulfitmetoden, var den som kommit längst i teknisk utveckling. Men den hade nackdelen att den bara fungerade på granved, inte på tall, och att skilja på de båda vedsorterna skulle både begränsa och komplicera virkesförsörjningen. När anläggningen togs i drift 1896 fick Frånö förstås sin beskärda del av sulfatprocessens barnsjukdomar. Men ekonomiskt sett kompenseras det mer än väl av den billiga fiberråvaran.

Frånö förblev Norrlands enda sulfatmassafabrik i drygt tio år. (Skutskär ligger visserligen norr om Dalälven, men tillhör landskapet Uppland.) Ungefär lika lång blev bolagets ”norska tid”: Under 1906 började grannen Kramfors AB och dess ägare att köpa upp aktier i Frånö Nya AB. Redan året därpå hade denna gruppering kommit upp i 2/3 av aktiestocken, och i april 1908 gick även de återstående norska ägarna med på att sälja sina aktier. Då hade Mørch redan avgått och flyttat därifrån, för att bli disponent för Essvik (1902-1915). Søren Mørch hade nämligen också ingått i den grupp av normän som 1897 grundade Sundsvalls Cellulosa AB. Vi kommer strax till det.

Sulfittfabriker – och en norsk koloni

Våra normän byggde också ett par sulfittfabriker. Det var när några av de ledande från Torpshammar och Matfors gick vidare nedströms Ljungan, till Svartviksbukten, en vik av Sundsvallsfjärden, för att där upprätta vad som på goda grunder skulle komma att ses som en ”Norsk koloni”.

I och för sig låg det vid det laget

inget märkvärdigt i att bygga en sulfittfabrik. Processen var nu tekniskt mogen, och med början i slutet av 1880-talet inleddes en hektisk nybyggarepok, som på 25 år resulterade i 25 sulfittfabriker i Norrland. Men i Sundsvallsdistriktet fanns det före Essvik inte en enda cellulosafabrik, trots att där mynnade ut två stora flottningsleder och trots att där låg ”såg vid såg varthelst man såg”.

Den 18 december 1897 bildades *Sundsvalls Cellulosa AB*, till övervägande del av norrmän som redan var engagerade i norrländsk skogsindustri, och som läsaren tidigare gjort bekantskap med: utöver initiativtagaren, Hans Andreas Breien, Halfdan Mathiesen, Gustav Peter Braathen och Søren Wiese Mørch, därtill **Theodor Qviller**, en norsk ingenjör som rekryterats för att genomföra bygget. Därutöver var norska och svenska intressenter engagerade i finansieringen av projektet.

Till styrelsens ordförande utsågs Mathiesen, med Qviller som vice ordförande. För lokaliseringen anskaffades ett äldre sågverk, Essvik, som gav tillgång till infrastruktur, arbetskraft och bostäder. För råvaruförsörjningen inköptes några trävarubolag som ägde skogar i Jämtland och Medelpad.

Fabriken konstruerades alltså av Teodor Qviller, som också ledde bygget. Bland den utrustning som installerades i Essvik må nämnas Qvillers egen konstruktion, ”Qvillersilen”. (Den tycks inte ha fått någon stor spridning i Sverige, men jag har i varje fall kunnat konstatera att den fanns i sileriet till den sulfittfabrik som togs i drift i Söråker 1910.) Efter starten i januari 1900 stannade Qviller kvar som driftchef till 1905. Som tidigare nämnts var Wiese Mørch disponent för Sundsvalls Cellulosa AB från 1902 till 1915.

Det verkligt stora sulfittprojektet i Svartviksbukten var dock det i Svartvik. Det initierades och leddes av **Gustav Peter Braathen**, en man som jag uppfattar som en av de båda mest framstående personligheterna i min berättelse. (Som tidigare nämnts är den andre H. A. Breien.)

Braathen kom till Sverige och Sundsvall vid 26 års ålder, för att inträda i sin släkting Ingvald Braathens firma Braathen & Co. (Ingvald B. var, som vi sett, en av deltagarna i H. A. Breiens projekt i Torpshammar.) Redan tre år senare öppnade han egen rörelse, och 1882-1883 byggde han en ångsåg vid Hovid (norra Alnön).

Hans engagemang i Svartvik var från

Gustav Peter Braathen (1849-1911).

Oscar Midling (1846-1910)

början också ett sågverksprojekt. Incitamentet kom förmodligen när den stora trävarufirman *James Dickson & Co* alldeles i början av 1890-talet inledde en total avveckling av sina norrländska sågverk med tillhörande avverkningsrätter. År 1891 sålde Dicksonverken sitt stora sågverk i Svartvik till ett konsortium, med Braathen i spetsen, som för ändamålet bildat *Trävarubolaget Svartvik*. Från 1894 var **Jacob Christian Barth** (1858-1920) Braathens närmaste medarbetare. Denne hade kommit till Sverige 1886, där han först var inspektor på ett trävarubolag i Sundsvallstrakten och därefter ombudsman på Wifstvarfs AB, tills han 1894 tog anställning som platschef på Svartvik.

För den tekniska ledningen av det planerade sulfittmassaprojektet engagerade J. C. Barth sin landsman, den erfarne sulfittingenjören **Kristoffer Mørch**. Det valet visade sig vara en fullträff; den anläggning som uppfördes 1905-1907 blev en ”ovanligt välplanerad och välbyggd fabrik”. Den var planerad för en årsproduktion av 10 000 ton, med möjlighet att öka kapaciteten till 12 à 14 000 årston. Produktionen 1908 blev 15 600 ton! Den kom därmed att bli kärnan i den norska kolonin i Svartviksbukten.

Framgång föder framgång, och den norska ledningen, såväl som den efterföljande svenska, satsade stort på Svartviksfabriken, såväl när det gällde kvalitet som kapacitet. När bolaget år 1929 – tillsammans med övriga skogsindustrier i Svartviksbukten – gick upp i Svenska Cellulosa Aktiebolaget, SCA, var Svartvik en av Europas största sulfittmassafabriker, och den blev flaggskeppet bland den nya storkoncernens sulfittfabriker.

Gustav Peter Braathen avled 1911, endast 62 år gammal. Han efterträddes som verkställande direktör av den nio år yngre Jacob Christian Barth, som även han dog på sin post vid 62 års ålder, f.ö. strax innan han skulle ha mottagit Pro Patrias stora guldmedalj. Braathens och Barths för tidiga bortgång var tragisk i flera avseenden, som vi skall se när vi kommer till ödesåret 1921.

Nära nog samtidigt som fabriken i Svartvik togs i drift, alltså 1907, började bygget av en tredje sulfittfabrik i Svartviksbukten, denna gång i Nyhamn, ett kort stycke norr om Essvik. Här var det ”tredje gången giltigt”, i den meningen att det nu äntligen var sågverksägare som byggde en massafabrik. Initiativtagare till Nyhamns Cellulosa AB var två sågverksägare, riksdagsman E. A. Enhörning och konsul Henrik Åslund. Märkligt nog hade varken de eller någon av övriga aktieägare någon skog, så hela råvarubehovet måste anskaffas genom köp.

Fabriken planerades av den välkände sulfittmassaingenjören Manne Sieurin, som också ledde bygget – inledningsvis. Emellertid avled han, 32 år gammal, redan i november 1907. Arbetet fullföljdes av förre chefsingenjören vid Kymmene bruks sulfittfabrik, John Hedbäck, som efter starten 1908 stannade kvar i två år som teknisk chef.

Nyhamn tillhörde alltså inte ”den norska kolonin”, om man tar detta uttryck bokstavligen, men den var – och förblev under hela sin existens – lillebror bland de tre fabriken. Och 1929, när dessa alla tre gick upp i SCA, slogs Nyhamn och Essvik samman administrativt, och då med ledningen i Essvik.

Av de bemärkta norrmän som ingick

i kretsen kring G.P. Braathen i Svartvik var **Oscar Midling** (1846-1910) mestadels verksam på annat håll i trakten, t.ex. som ägare av (små) sågverk. En tid var han även delägare i Sörfors träsliperi (jfr ovan, under *Wasend*). Sin utan jämförelse viktigaste insats inom branschen kom han dock att göra vid ett stort sågverksbolag, och då några mil längre söderut:

Det var *Hudiksvalls Trävaru AB* som efterlyste kompetent ledning. Efter året 1883, då dess legendariske disponent Erik Olof Regnander tvingats lämna sin post, råkade bolaget in i en kritisk period. På tio år hade företaget fyra disponenter, varav åtminstone två var tämligen inkompetenta. Den sista av dem, jägmästaren Bernhard Martin, var visserligen en välgörande kontrast till sina föregångare i det avseendet, men han lämnade bolaget redan efter tre år (alltså 1896), för att bli disponent för Korsnäs.

Med hans efterträdare, Oscar R. Midling, fick Trävarubolaget äntligen en god och långsiktig lösning på sina ledningsproblem. Med sig från sina verksamheter inom Sundsvallsdistriktet hade han tagit en hel stab av nära medarbetare, vilka han efter hand placerade på ledande poster. En av dem var hans landsman Martin Sørensen, som först blev brädgårdsinspektör, senare hans efterträdare. Midling lyckades på kort tid reformera förvaltningen, öka produktion och försäljning samt sanera finanserna.

Men det var inte allt. Med ett köpeavtal daterat den 31 december 1902 övertog Hudiksvalls Trävaru AB alla aktier i AB Iggesunds Bruk. Affären gjordes upp mellan Iggesunds Hugo Tamm och Arvid Lindman, resp. Trävarubolagets Oscar Midling. I Iggesund fanns det ett järnverk och en liten såg, men Trävarubolagets intresse för Iggesundsbolaget gällde framför allt dess välbehållna skogar, som man nu genast satte igång med att avverka för att försörja sina – på råvara svältfödda – sågverk.

Fortfarande hade Midling inte uttömt alla de erfarenheter han kunde bidra med: Trävarubolaget, och därmed också Iggesund, hade nu fått en chef som förstod sig på att även utnyttja det kläna virket. På egen begäran fick Midling styrelsens uppdrag att utreda möjligheten att utnyttja det vattenfall som blev ledigt efter Iggesundssågen (som man beslutat att lägga ner) för att driva ett *träsliperi*. Och i december 1904 godkände styrelsen hans förslag att anlägga det sliperi som Alf Prydz sedan skulle få uppdraget att planera och bygga, och som togs i drift 1905.

Oscar Midlings stjärna inom Trävarubolaget nådde sin höjdpunkt efter köpet av Iggesund. På bolagsstämman 1903 tilldelades han en gratifikation för att han fått till stånd ”en synnerligen god affär”. Beloppet, 200 000 kr, var drygt sex gånger större än hans årslön, som redan den var väl tilltagen! Men det dröjde inte länge förrän det – av oklar anledning – uppstod en schism mellan honom och ett ”förtroenderåd”, som uppenbart bildats för att bli av med honom. Trots att Midling ägde över en tredjedel av bolagets aktier, lyckades förtroenderådet samla en majoritet av aktieägarna. Midling drog den logiska slutsatsen av detta, och den 9 oktober 1906 begärde han avsked från sin post, med omedelbar verkan.

Året därpå ingick Oscar Midling i ett konsortium som övertog samtliga aktier i Kramfors AB, och där blev han såväl verkställande direktör som styrelsens ordförande. Emellertid avled han redan 1910.

En framstående ingenjör inom den norska kolonin i Svartviksbukten – och en som gjorde sitt långa arbetslivs insats just där – var **Lauritz Schibbye** (1892-1980). Han var gott och väl en generation yngre än män som Breien och Braathen. Han kom därmed för sent till den stora uppbyggnadstiden, och endast några få år innan det norska ägandet tog slut. Men med tiden kom han att bli en av de tongivande cellulosaingenjörerna vid Svartviksbukten. Jag har i ett tidigare nummer av denna tidskrift berättat ganska utförligt om Lauritz Schibbye och hans uppfinningar⁽⁴⁾, så jag skall här nöja mig med en kort sammanfattning:

Han utexaminerades från Kristiania Tekniske Skole 1914, var ingenjör vid Dubrowka cellulosafabrik i Ryssland 1916-1917. Revolutionen drev honom därifrån och till Sverige, där han sökte sig till sina landsmän vid Svartviksbukten. 1918-1927 var han driftsingenjör vid Svartvik. Samtidigt hade han teknisk uppsyn över träsliperiet i Torpshammar, som ju tillhörde Trävarubolaget Svartvik. Därpå var han överingenjör för Essvik till 1930, då han tillträdde samma funktion i Svartvik. År 1937 återvände han till Essvik, nu som överingenjör och platschef. På den posten stannade han tills han gick i pension 1958. Därefter var han i ett antal år verksam som konsult inom cellulosa- och pappersindustrin; bl.a. byggde han en sulfittfabrik i Jugoslavien. För sina insatser inom Norges frihetskamp tilldelades han *Kong Haakons frihetskors*. Se även bilaga.

Lauritz Schibbye (1892-1980)

Avkolonisering

De norska insatserna i Norrland fick givetvis djupgående och långvariga effekter. Det norska ägandet, däremot, blev inte långvarigt. Som vi sett tog det i Björkä AB slut redan 1896, i Frånö 1906, i Torpshammar 1915 och i Matfors 1916. Med den svåra depressionen 1921 fick även den norska kolonin i Svartviksbukten ett brått slut:

Efter G. P. Braathens död 1911 representerades familjens intressen i Svartviksbolaget av sonen *G. O. L. Braathen*. När Trävarubolaget Svartvik år 1919 omvandlades till Trävaru AB Svartvik blev den senare styrelsens ordförande, och efter J.C. Barths död året därpå inträdde han också som vd i bolaget. Han var då bara 28 år gammal, och rimligtvis för oerfaren för att sköta det stora företaget på egen hand. Men just då såg framtiden ljus ut: Från hösten 1919 och ca ett år framåt kunde den svenska skogsindustrin njuta av en ovanligt stark högkonjunktur.

Men på sensommaren 1920 bröts konjunkturen av ett bakslag, som under 1921 utvecklade sig till en depression som drabbade hela Västvärlden med en styrka som ingen då yrkesverksam person upplevat. Det var därför inte förvånande att de flesta var helt oförberedda. När krisen värkt ut var de allra flesta skogsbolag – inklusive sulfittfabrikerna vid Svartviksbukten – djupt skuldsatta hos sina långivande banker. Därmed var det bankernas representanter i styrelserna som styrde alla viktigare beslut, samtidigt som aktiernas värde sjönk till en obetydlighet.

Svartviks sulfitfabrik i december 1907, ett drygt halvår efter starten. På andra sidan Svartviksbukten skymtar Essviks sulfitfabrik bakom röken från Svartviks skorsten. På ön däremellan har Svartvik sitt virkesupplag, sin "vedgård".

(Det må här inskjutas att det var denna dominans över ett stort antal skogsbolag som gjorde det möjligt för Handelsbanken och Ivar Kreuger att 1929 bilda SCA!)

Innan året 1921 var till ända fick den unge löjtnant Braathen lämna sina uppdrag i Trävaru AB Svartvik, vars ledning i stället övertogs av personer som hade bankernas förtroende. Han erbjöds ett avgångsvederlag på en halv årslön, 15 000 kronor. På hans "vördsamma anhållan" fick han lämna detta vederlag mot avskrivning av sin (uppenbarligen åtskilligt större) skuld till bolaget, eftersom han "icke såg någon annan möjlighet att nedbringa densamma".

Parallellt med denna avveckling av ägandet hade det skett en väsentlig minskning av den en gång så betydande skaran av normmän på ledande poster inom den norrländska skogsindustrin: Många hade avlidit, några hade återvänt till Norge. Av de fjorton normmän som vi i texten till denna artikel markerat med fetstil var det vid utgången av 1921 fem kvar i Sverige: *Søren Wiese Mørch, Alf Prydz, Ottar Wasend, Erling Gleditsch, Lauritz Schibbye*.

Arbetsrelationer

Men nu vill jag ta upp ett helt annat gebit där normmännen kan sägas ha varit föregångare: Vid de flesta av de av normmän grundade och ledda företagen rådde

i särklass goda förhållanden mellan ledningen och arbetarna. I särklass – jämfört med majoriteten av branschens svenska företag vid samma tid. Bilagan ger en förteckning över sju normmän – bland de fjorton som vi särskilt uppmärksammat i denna berättelse – vilka hyllats av sina arbetare som uppskattade chefer. Sett ur en annan synvinkel: Av de sex företag som startats av normmän hade åtminstone fyra dokumenterat goda relationer till sina arbetare. När jag säger dokumenterat så syftar jag på protokoll från respektive lokala LO-förenings avdelningsmöten och/eller samtida litteratur.

Vad kunde nu denna skillnad bero på? Var det en skillnad mellan norskt och svenskt? Ja, det kan kanske inte helt utslutas. Min uppfattning (byggd på självsyn, om än bara av en tonåring) är att det åtminstone fram till andra världskrigets utbrott rådde klart större klasskillnader i Sverige än i Norge.

Men det viktigaste var nog ändå att de norska företagen kunde starta på ny kula, ingendera parten behövde traska omkring i gamla surdegår. Här kunde en klok och empatisk ledning bygga upp en känsla av samhörighet: Man arbetade tillsammans mot ett gemensamt mål = företagets bästa, till bätnad för båda parter.

Det fanns vissa goda exempel på detta inom den svenskägda skogsindustrin också, men de var inte många. Det här

var den tid då striderna om föreningsrätten var som hårdast och bittrast. Inte minst var surdegarna djupa och svårtrampade i de gamla sågverksdistrikten längs södra Norrlandskusten, där de usla förhållanden som arbetarna fått utstå gjort många av dem till vänstersocialister eller syndikalister. Detta var det arv som träsliperi- och cellulosafabrikenas arbetare hade med sig hemifrån.

LO:s nytänkande

När detta är sagt om de svenska surdegarna vill jag gärna avsluta med en ljusare syn på det svenska arbetslivet, genom att ställa frågan: Hur gick det sen? Då kommer vi först till det ekonomiskt oroliga 1920-talet och sen till den djupa depressionen i början av 1930-talet. Dessa förhållanden ledde till ideliga arbetskonflikter. Bland de radikala skogsindustriarbetarna i nedre Norrland tog detta sitt uttryck i att de blev alltmer militanta. Men – och här kommer ljuset, som jag förutskickade: Inom LO:s ledning drogs slutsatser som pekade åt precis motsatt håll, nämligen: De ständiga arbetskonflikterna kunde bara leda till att arbetsgivarnas möjligheter att betala goda löner försvagades. Därför: När företagen fick problem på marknaden och därmed sänkta inkomster borde detta inte mötas med lönesänkningar, som arbetarna i sin tur bemötte med strejker. I stället borde produktionen göras effektivare, i

samarbete mellan företag och fack. LO:s strategi blev därför att försiktigt närma sig SAF, vars grundsyn ju låg ganska nära denna inställning.

Efter en lång mognadstid och många bakslag ledde denna samsyn fram till det epokgörande avtal som undertecknades i Saltsjöbaden 1938. Därmed hade LO och SAF kodifierat ”**Saltsjöbadsandan**”, den era av samförstånd som kom att präglade den svenska arbetsmarknaden åtminstone fram till slutet av 1960-talet. Och jag vill påstå att den grundsyn som Saltsjöbadsandan vilar på – efter ett avbrott under 1970-talets fackliga ”skördeanda” (löntagarfonder och allt det där!) – fortfarande sätter sin prägel på den svenska modellen för hur konflikter skall lösas. Man samarbetar under premissen att ett framgångsrikt företag är bra för båda parter, sen må man tvista om fördelningen av resultatet. Jag vill inte påstå att detta är ett arv från de norska invandrarna (ett kausalsamband är det nog svårt att påvisa), men visst kan man säga att de satte ett gott exempel!

Bilaga

Norska företagsledare med dokumenterat goda arbetsrelationer. Källor: Protokoll från respektive lokala LO-förenings avdelningsmöten och/eller samtida litteratur. Allt enligt ⁽¹⁰⁾, ⁽¹¹⁾, ⁽¹²⁾

Gustav Peter Braathen (1849-1911). Den drivande kraften i den norska koloniserings av Svartviksbukten.

Hade ”en särställning bland distriktets träpatroner” genom sin stora hjälpsamhet och omtanke om de anställda, till vilka han hade ett mycket gott förhållande ⁽⁴⁾.

Jacob Christian Barth (1858-1920). Disponent på Svartvik 1894-1920. Under storstrejken 1909 var Svartvik inte anslutet till SAF, berördes därför inte av Pappersmassförbundets lock-out den 6/7. Men när LO förklarade generalstrejk ⁽¹³⁾ såg sig fackföreningen – motvilligt – tvungen att den 1/8 underätta Disponenten och Ingenjören (alltså Barth och Mørch) om föreningens beslut att lägga ner arbetet från den 4/8. ”De voro humana och togo saken ganska lugnt” (fackets protokoll från möte den 2/8). Det var också lugnt vid fabriken under hela strejken, som avslutades i god sämja.

Kristoffer Mørch. Teknisk chef för fabriken i Svartvik 1905-1920. Se ovan!

Søren Wiese Mørch (1862-1944). Vid Frånö 1892-1902.

”Disponent Mørch /.../ var utrustad med en sällsynt praktisk begåvning och med god ledarförmåga. /.../ Vid sin avgång från Frånö blev han hjärtligt hyllad av såväl förmän som arbetare, vilka tågade upp till herrgården in corpore, /där/ en minnesgåva i kristall överlämnades till den avhållne chefen. Disponent Mørch /.../ sade sig särskilt ha uppmärksammat arbetarnas skötsamhet i Frånö, vilket han till stor del ville hänföra till det goda inflytande som Godtemplarorden utövat på platsen.” ⁽⁴⁾

Ottar Wasend (1886-) Disponent och platschef vid Graningeverkens sliperi, Forsse bruk 1934-1951. Som framgått av huvudtexten var Wasend en av de få personer som hade ett gott förhållande till Graningeverkens chef och huvudägare, Gerard Versteegh. Det ledde till att inte bara han, platschefen, kunde ha ett gott och förtroendefullt samarbete med facket. Även företagschefen, – han som annars hatade fackföreningar! – visade största välvilja mot arbetarna och Pappers 46 i Forsse. Ett år fick de anställda en extra ”julavlönning”, vid ett annat tillfälle skänkte bolaget 60 000 kronor till Folkets Hus. År 1949 ”bidrog Gerard Versteegh med en gåva på 1 500 kr till avdelningens 30-årsjubileum” ⁽¹⁰⁾.

Erling Gleditsch (1888-1969) Platschef Matfors 1934-1955.

Matfors var tidigt ute med arbetarskyddet, mycket tack vare Erling Gleditschs engagemang. Det arbete som han under sina många år som platschef i samarbete med facket lade ned på denna verksamhet resulterade i att ett skyddsmedvetande växte fram i Matfors tidigare än vid de flesta fabriker inom branschen. I den säkerhetstävling som Pappersmassförbundet årligen anordnade bland sina medlemmar låg Matfors ofta i topp. För sina insatser inom säkerhetstjänsten hedrades Gleditsch vid sin avgång 1955 med den av Föreningen för Arbetarskydd instiftade förtjänstmedaljen ⁽¹⁰⁾.

Lauritz Schibbye (1892-1980) Övering, o. platschef Essvik sulfitfabrik 1937-1958. Här skall vi bara erinra om att han av facket uppvaktades med en relief, visande honom själv i profil. Om detta, och allt han gjorde för de anställda och för samhället, hänvisar vi till tidigare nummer av NPHT ⁽¹⁴⁾. Bilden visar Lauritz och Linken Schibbye när de i Hamra avtackas av fackets Karl Johansson med en relief av Lauritz.

Trygve Valeur (1892-1967) Övering. Tegefors Verks sulfitfabrik i Järpen 1935-1939.

Här kan jag inte låta bli att göra ett litet avsteg från urvalsprincipen för de norrmän jag berättar om, dvs. de som kom till Sverige omkring sekelskiftet 1900. Min fars första jobb i Sverige var det ovan nämnda i Järpen. När han flyttade därifrån uppvaktade fackföreningen honom med en avskedsgåva, ett cigarrskrin av tenn med inskription. Han blev mycket glad och stolt över den gåvan, som sedan följde honom hela livet.

Litteratur

1 Bosæus, Elis: *Mole Chartariae Suecane, del II. Anteckningar om nutidens pappersindustri*. Svenska Pappersbruksföreningens årsskrift 1922.

2 Gustafsson, Karl-Fredrik: *Papper och massa i Småland, del 1*. Skogsindustriernas Historiska utskotts skriftserie, 2002

3 Höglund, Helge: *Ådalens prosa*. Sundsvall 1961.

4 Höglund, Helge: *Såg vid såg jag såg*. Sundsvall 1973.

5 Kjellberg, Isidor: *Sågverksarbetarna i Norrland*. Nytryck 1974.

6 Prydz, Alf: *Slipmassaindustriens tekniska utveckling i Sverige 1857-1950*. Stockholm 1952.

7 Stolpe, Lennart, m.fl.: *Papper och massa i Värmland*. Skogsindustrierna, enl. 2, 2009.

8 Troedsson, Hans, och Jerkeman, Per, m.fl.: *Papper och massa i Dalarna och Uppland*. D:o 2008.

9 Valeur, Christian: *Pappers 15 i Iggesund. 75 år med facket vid ett norrländskt bruk*. 1991

10 Valeur, Christian: *Papper och massa i Medelpad och Jämtland*. Skogsind. enl. 2. 1997.

11 Valeur, Christian: *Papper och massa i Ångermanland*. D:o 2000.

12 Valeur, Christian: *Papper och massa i Hälsingland och Gästrikland*. D:o 2007.

13 Valeur, Christian: Storstrejken 1909 – en dramatisk strid fyller 100 år. – *arkivXet, information från Arkiv Gävleborg*, 2/2009 (temanummer).

14 Valeur, Christian: Ingenjörer som blivit varumärken. 6. Lauritz Schibbye – Schibbyesaxen. NPHT 3/2013.

Lessebo Handpappersbruk igång

Louise Ivarsson

Sedan 1 maj i år är det jag – en 29-årig göteborgare – som äger och driver Lessebo Handpappersbruk AB i Småland. Jag fick nys om Lessebo Bruks konkurs förra året, där handpappersbruket var en liten del. De nya ägarna till Lessebo Bruk hade inget intresse av att driva Lessebo Handpappersbruk vidare, men det hade jag.

Handpappersbruket är en gömd och glömd pärla nere i Smålandsskogarna som behöver dammas av. Man blir ju lätt hemmablind, och jag är bestämt övertygad om att marknaden är större för pappret än vad som visats i omsättningen tidigare. Det börjar bli trendigt med traditioner och man börjar ta efter äldre sätt att leva – se bara parallellen till matlagning, där långkok och svenskproducerat står högt i kurs. Det handgjorda pappret passar in i den bilden och det kan därför intressera även yngre generationer.

Man måste tänka längre än till brevskrivande, det minskar för varje år, men däremot ökar inbjudningar till bröllop och andra evenemang och det ser likadant ute i Europa. Man vill gärna sticka

ut och vara mer exklusiva. Att det dessutom finns en sådan lång och intressant historia bakom Lessebo Handpappersbruk är ju också en fördel.

Ett pappersland som Sverige ska inte låta ett sådant här fint kulturarv gå i graven, det kändes så fel, så därför tog jag

mod till mig och satsade och än så länge rullar det på. Det vänder inte på en dag, men produktionen är i full gång och de återanställda arbetarna Devis Hummel och Lisbeth Karlsson är glada över att bruket startat igen och att det är någon som vågar satsa på det.

LESSEBO HANDPAPPERSBRUK
AKTIEBOLAG

Om kärleken till papper

Om man arbetar inom pappersindustrin är produkten papper något högst materiellt och påtagligt. Vi brukar skryta med att tillverkningsprocessen är high-tech och förundras över papperets otaliga användningsmöjligheter. Ibland kan vi säga att ett papper är vackert, men hellre beskriver vi det i termer som ljushet och ytjämnhet. Men det finns naturligtvis andra sätt att se på papper – i *OEI ON PAPER #62/2013* redovisas många fler.

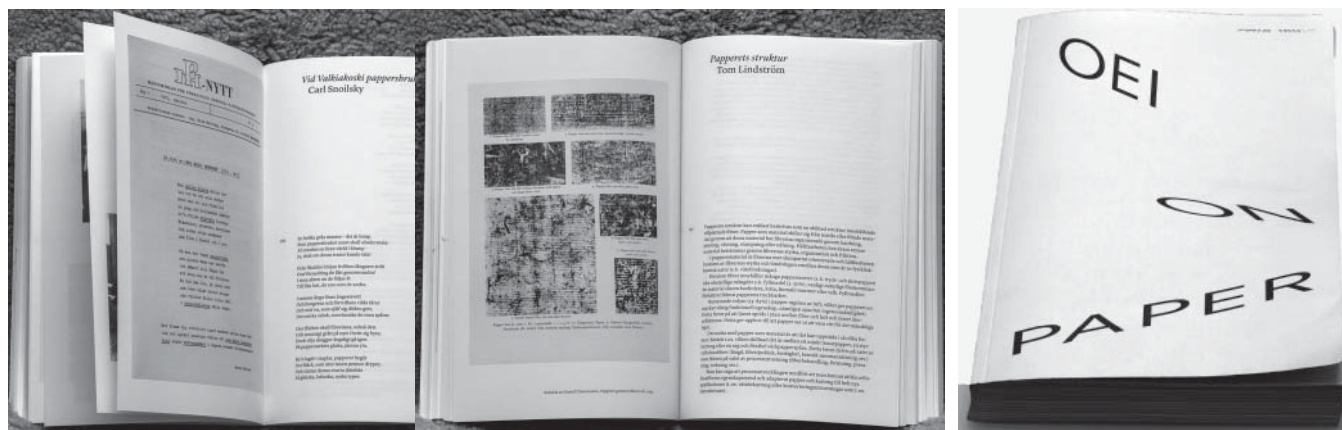
OEI är en tidskrift för poesi, konst och filosofi som ges ut i Sverige. 2013 publicerades nr 62 – ett specialnummer om papper om 472 sidor, som väger 1 564 gram och är tryckt på tio olika sorters papper. De 68 kapitlen sträcker sig från Tom Lindströms pedagogiska beskrivning av papperets struktur till Christina Luptons mycket svårlästa essä om papperets teori (...papper som grunden till

den moderna subjektiviteten...); från 18 sidor ur gamla *Teknisk ordlista för massa, papper och fiberskivor* där ord som holländarsadel, kvarnkubb, baffel och hålväs för en icke-ingenjör kan läsas som konkret poesi till Alessandro Ludovicis ingående och insiktsfulla analys av tryckta medias framtid; från 50 små bilder från svenska pappersbruk från början av 1900-talet till en rapport från ett besök på Husums pappersbruk hösten 2013; från konstnären Rune Hagbergs konkreta beskrivning av papperets betydelse för hans konst till poeten Bo Carpelans dikt om papperets under; från Esko Häklis akademiskt måttfulla resonemang kring frågan: Vad är papper? till Linnéa Erikssons febriga skildring av böckernas sensualitet. Det bör kanske påpekas att alla bidrag i boken inte är original – papper är som bekant återanvändbart, och det

har bokens redaktörer utnyttjat.

Akademiledamoten Lotta Lotass beskriver pappersregn i ett kapitel, alltså den företeelse som började när Frihetsgudinnan avtäcktes på Liberty Island i New York 1886 och man från fönstren längs Wall Street slängde ut telegrafens pappersrullar så att luften var full av ringlande remsor. Det är ungefär så man känner sig när man läser OEI ON PAPER: papper, papper, papper överallt papper. Omtumlad, konfunderad, glatt förvirrad, ja, efter läsningen av denna pappersälskarens Kama Sutra kan även en ingenjör känna sig lätt berusad.

Den som vågar utsätta sig för denna form av berusning kan beställa OEI ON PAPER på Adlibris eller Bokus eller köpa den i ett par av de större bokhandlarna i Stockholm för 160 kronor.

IPH:s nya intressanta kongressband har utkommit

Under Anna-Grethe Rischels regi har IPH faktiskt fått ordning på utgivningen av sina kongressband. Bandet från kongressen 2012, som hon redigerat själv, utkom redan i höstas vilket säkert har krävt ett stort arbete av henne. En fin prestation!

I NPHT 1/2013 rapporterade Kari Greve från kongressen (Paparhistorie i tre land, ingår på engelska också i kongressbandet) varför vi här kan nöja oss med att göra läsarna uppmärksamma på att det nya bandet har utkommit.

Man blir imponerad av att ta del av beskrivningar av flera stora europeiska projekt som har utvecklat komplicerade informationssystem. Som exempel må

nämnas det europeiska samarbetet inom katalogiseringen av vattenmärken samt det tyska systemet för inventering av pappersmakare, utvecklat i Leipzig. Flera andra artiklar lockar en historiskt road läsare till att fördjupa sig i det mångsidiga innehållet, som rör sig såväl i Orienten som också i Occidenten och behandlar många intressanta ämnen. Bl.a. en hel session med fyra föredrag har tillägnats tapetens historia.

Nordiska pappershistoriker representeras i boken av Anna-Grethe Rischel och Ingelise Nielsen. I sin vackert illustrerade text beskriver Anna-Grethe det Drewsenska pappersbruket Strand Møllen och hur det fr.o.m. 1737 tillver-

kade säkerhetspapperet för de danska sedlarna, tills uppdragsgivaren Courant Bank efter inflationen 1807-1813 gick i konkurs. Ingelise i sin tur skriver om Hans Hansen Skonning, en boktryckare som under 1630-talet grundade ett pappersbruk söder om Århus. Artikeln baserar sig närmast på undersökningar av hur Skonning i sina tryckalster använde sitt eget papper. I båda artiklarna spelar vattenmärken en central roll och texterna representerar således den klassiska linjen inom den pappershistoriska forskningen.

Annars har det pappershistoriska intresset i Norden redan länge riktats mot den industriella papperstillverkningen. Detta gäller i synnerhet Finland och

Sverige. Handpappersbrukens historia har behandlats mera sällan. Denna kongressbok visar att det traditionella pappershistoriska synsättet fortfarande tycks må bra i den övriga världen. I detta nya band handlar praktiskt taget inget bidrag om industriellt tillverkat papper. I sin översikt "The evolution of paper-making through the centuries" snuddar Elaine Koretsky, a Grand Old Lady på området, visserligen detta tema, trots att hon egentligen beskriver utvecklingen av det handgjorda papperets tillverkning. Hon har nämligen kommit underfund

med att man i vissa länder i Fjärran Öster mekaniserat flera delar av processen utan att man egentligen kan tala om en industriell tillverkning. Metoden har av vederbörande själva beskrivits som "semi-automatic technique". Därför undrar Elaine Koretsky om vi inte skulle behöva en ny definition av handgjort papper.

T.o.m. pappershistoriker verkar vara på väg mot ett papperslöst samhälle. Flera föredrag vid den aktuella IPH-kongressen hade kombinerats med filmer som naturligtvis inte ingår i den tryckta kongresspublikationen. Hoppas

att man inte helt övergår till PowerPoint-presentationer. I andra sammanhang har det nämligen visat sig att alltför få föredragshållare är beredda att efteråt utarbeta sitt föredrag till en normal artikel. Som NPHT:s redaktör önskar jag att detta åtminstone inte ska ske inom vår egen förening.

IPH Congress Book. IPH-Kongressbuch. Livre des congress IPH. 2012. Vol. 19. Ed. Anna-Grethe Rischel. [Helsinki 2013.] 230 s.

Esko Häkli

Rudolf och Juuso Walden, far och son

Jan-Erik Levlín

Rudolf Walden och hans son Juuso, vilka byggde upp Yhtyneet Paperitehtaat, föregångaren till UPM-Kymmene, hör otvivelaktigt till de färgstarkaste personligheterna inom den finska pappersindustrin. De representerade en ytterst patriarkalisk företagsledarstil, som inte längre finns och därför kallas Juuso ofta Den sista patronen.

Det går många historier om deras och framför allt Juusos sätt att handskas med människor och styra sitt företag, många av dem helt otroliga mätt med dagens mått. Nu har deras ledarstil i förhållande till personalen varit föremål för en akademisk avhandling vid Universitet i Jyväskylä och den visar, att historierna är sanna och att verkligheten ofta kunde vara så färgstark som historierna låter påskina. Doktorsavhandlingen täcker perioden 1924-1969, d.v.s. den period under vilken Rudolf och Juuso Walden styrde företaget. Rudolf Walden var chef 1924-1940 och sonen Juuso 1940-1969.

Fadern Rudolf Walden var en stor aktieägare i Aktiebolaget Walkiakoski och han blev dess styrelseordförande 1924. Några år senare slogs bolaget samman med Yhtyneet Paperitehtaat (De Förenade Pappersfabrikerna) som till stor del ägdes av familjen Björnberg med huvudkontoret i Myllykoski. Rudolf blev VD i det nya företaget medan Carl Gustav Björnberg blev styrelseordförande. Det blev småningom strid mellan familjerna och år 1952 delades företaget i två delar, varvid Björnbergs tog hand om den östra delen med huvudkontoret i Myllykoski och omkringliggande fabriker under namnet Myllykoski Ab medan Waldens fick den västra delen med fabrikerna vid

sjön Päijänne och i Valkeakoski. Denna del av företaget övertog namnet Yhtyneet Paperitehtaat och blev föregångaren till nuvarande UPM.

Även om Rudolf Walden länge hade fungerat som representant för den finska pappersindustrin i St. Petersburg hade han officersutbildning och var en av förgrundsgestalterna på den vita sidan under det finska inbördeskriget 1918. Då han tog hand om Ab Walkiakoski 1924 var de samhälleliga såren efter inbördeskriget ännu öppna och djupa. Nämnas kan att staden Tammerfors, i vars närhet Valkeakoski ligger, var den röda sidans kanske starkaste fäste under inbördeskriget. För att bygga över dessa sår ville Walden därför i Valkeakoski bygga upp ett modellsamhälle med starka borgerliga värden. Han införde en ledarstil, som t.o.m. för den tiden var ovanligt paternalistiskt. Han strävade till att uppta en fadersroll inte bara för företaget utan också för de anställda, deras familjer och för samhället. Det var han som visste vad som var bäst för alla och han styrde allt med järnhand. Då sonen Juuso år 1940 övertog ansvaret för företaget fortsatte denne enligt samma riktlinjer även om lagstiftningen och fackföreningsrörelsen småningom började begränsa möjligheterna till detta sätt att fungera.

Båda Waldenarna var politiskt starkt högerinriktade och gillade givetvis inte fackföreningsrörelserna. Detta tog sig uttryck på flera olika sätt. Man gjorde t.ex. såkallade 10 %-avtal med pålitliga, kunniga yrkesarbetare. Dessa fick 10 % påslag på lönen mot att de förband sig att inte delta i strejker eller fackföreningsaktiviteter överhuvudtaget. Man

stodde starkt ortens borgerliga idrottsföreningar; framstående idrottsmän kunde räkna med en god anställning i företaget under förutsättningen att de inte gick med i någon av ortens vänsterinriktade idrottsföreningar. Sådana fanns nämligen också.

Speciellt på Rudolf Waldens tid var man vid nyanställningar noggrann med att se till att den arbetssökande personens politiska bakgrund var den rätta. Man ville inte ha kommunister i företaget och man svartlistade personer som av politiska skäl inte ansågs lämpliga för en anställning. Under Juusos tid började dock arbetslagstiftningen begränsa möjligheterna till detta.

Waldenarnas ideal var en familj där fadern var en yrkesman, som troget arbetade för företaget medan hustrun stannade hemma, skötte om familjen och därmed uppfostrade nästa generation av duktiga arbetare för företaget. Man ansåg sig betala en såpass god lön att detta var möjligt. För att stöda detta levnadsätt sålde man tomter till ett formellt pris och stödde också på andra sätt de anställdas husbyggande. På 1950-talet initierade man tävlingar om vem som hade den vackraste gårdsplanen. Man informerade också om hygien och hemhushållning och utförde t.o.m. granskningar i hemmen.

Helt i linje med detta synsätt var också det att man ansåg att en gift kvinna inte längre skulle jobba inom företaget. En anställd kvinna fick därför i allmänhet sin slutlikvid som bröllopsgåva då hon gifte sig. På den tiden existerade ännu inte begreppet sambo. Det sägs dock att det fanns en hel del kvinnor som bodde

ihop med en man utan att vara gift, vilket på den tiden inte annars var socialt acceptabelt. De bildade något som man på finska kallar susipari, dvs vargpar. Gifta kvinnors avskedande motiverades också med att man ville ge arbetsplatserna till arbetslösa unga personer.

Redan på 1920-talet började man fästa uppmärksamhet vid arbetsskyddet. Olyckor på arbetsplatsen var inte endast en personlig tragedi för den i fråga varande arbetaren utan kunde också förorsaka dyra störningar i produktionsprocessen. Man byggde också upp en egen yrkesskola, Lotilan ammattikoulu, som utbildade ungdomar för företagets behov.

Trots sin faderlighet var Rudolf Walden en militärisk, styv och formell person, som endast diskuterade med sina närmaste underlydande och som var fruktad av personalen. Juuso var i detta avseende annorlunda; även han höll sina närmaste underlydanden i Herrans tukt och förmaning men han knöt också kontakt direkt med arbetarna och förbigick

ofta mellanledningen, vilket givetvis kunde leda till problem. Det var framför allt arbetsledarna som kom i kläm mellan ledningen och arbetarna. Som ledare var far och son alltså mycket olika.

Utåt i businessvärlden ville Juuso Walden uppträda som en brittisk gentleman medan han i Valkeakoski och i fabriken ville vara en man av folket. Han satte t.ex. en ära i att komma ihåg alla anställdas namn. Helt generellt ansågs det vara varje chefs plikt att personligen känna sina underlydanden och deras familjer.

Också i andra avseende än personalpolitiken var Juusos sätt att leda företaget mycket egenväldigt. Så hade han t.ex. för vana att varje söndag kl 10 göra en rundtur över företagets domäner i sin vita Landrover. Då skulle alla direktörer och andra personer ansvariga för de områden som skulle besökas vara på plats. Det är lätt att inse att alla inte var speciellt glada över detta sätt att använda veckans enda lediga dag. Det sägs också att alla äldre människor i Valkeakoski ännu i dag kan

berätta någon anekdot som hänför sig till Juuso Walden, Den sista patronen.

Waldenarnas era inom Yhtyneet Paperitehtaat tog slut 1969 då företagets största ägare och finansär, banken KOP tappade förtroendet för Juuso Walden och avsatte honom. Hans efterträdare blev Niilo Hakkarainen, en relativt ung diplomingenjör med en totalt annorlunda ledarstil. En av hans första åtgärder var att avskaffa avskedandet av gifta kvinnor. Han blev också den, som byggde grunden för företagets senare framgångar.

Raiskio, Kaj Tapani, *Henkilöstön johtaminen Valkeakosken tehdasyhteisössä Rudolf ja Juuso Waldenin aikakaudella 1924-1969*. Summary: Personnel management in the factory community at Valkeakoski in the era of Rudolf and Juuso Walden 1924 – 1969. Jyväskylä 2012. 298 s., ill. (Jyväskylä Studies in Humanities, nr 193.) Internetversionen: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4976-1>

Juuso Walden tillsammans med en arbetare vid pappersmaskinen

Esko Häkli

Pappershistoria med på köpet

Amos Andersons konstmuseum i Helsingfors har inlett ett nära samarbete med Föreningen finländska konststiftelser. Bland sina medlemmar räknar föreningen stiftelser som äger betydande egna samlingar, såsom Gösta Serlachius konststiftelse och UPM-Kymmene konststiftelse. Redan för några år sedan ordnade föreningen och museet tillsammans en stor utställning i vilken urvalet av konstverk med anknytning till pappersindustrins historia intog en mycket synlig plats. Som bäst pågår i museet en andra utställning i denna serie. Utställningen som visas från den 1.3.2013 till den 10.3.2014 har fått namnet *Skogsutflykt* (Metsäretki). Med hjälp av fantasirika lösningar och modern teknik försöker den locka i synnerhet yngre folk. Utställningen kompletteras av en bok med samma namn. Även om pappershistorien denna gång spelar en mindre roll ska denna spännande utställning inte förbigås med tystnad. Det är ju pappersindustrin som till en stor del står bakom denna berömvärda kultursatsning.

Medlemskårens utveckling

Antalet personmedlemmar i NPH låg under en längre tid på nivån c. 135, men har under de senaste åren sakta börjat öka. Vid utgången av 2013 är vi nu 153 medlemmar, av vilka 38 har anslutit sig efter medlet av 2011, dvs under de senaste 2,5 åren. Detta innebär att vi mer än väl lyckats kompensera för den naturliga avgång som hör till i en förening med en åldersstruktur som den NPH har. Medlemsstatistiken visar nu följande:

Nya medlemmar efter 6/2011

D	F	N	S	Totalt
2	9	8	18	38

Totala antalet medlemmar 31.12.2013

D	F	N	S	Totalt
12	18	18	105	153

Antalet nya medlemmar utgör alltså c. 25 % av den sammanlagda medlemskåren, vilket torde kunna anses vara en mycket positiv utveckling. Intressant att notera är också att i ett par fall har makan/maken efter en avliden medlem uttryckt önskan få bli medlem i föreningen för att kunna fortsätta att läsa NPHT.

Samtidigt visar dessa siffror att det i våra nordiska länder fortfarande finns många personer som kunde tänkas vara intresserade av NPHs verksamhet, men som kanske inte känner till den. Berätta därför gärna om NPH för vänner och bekanta, som kunde tänkas vara intresserade av föreningen. Själv tror jag att t.ex. personer, som jobbat länge i pappersindustrin eller med andra pappersrelaterade saker kunde vara intresserade av att bli medlemmar. Påpeka dock att man absolut inte måste vara pensionär för att gå med i NPH; tvärtom ser vi mycket gärna att även yngre personer ställer upp!

Jan-Erik Levlin

Invitation til NPH's årsmøde 2014

Vi har hermed fornøjelsen af at kunne indbyde NPH's medlemmer med ledsagere til NPH's årsmøde 2014, som denne gang bliver afholdt 11.-13. juni i Sønderborg i Sønderjylland, kun få kilometer fra den dansk-tyske grænse. Ud over seminarprogrammet får du som deltager i årsmødet også lejlighed til at stifte bekendtskab med grænselandets dramatiske historie og Tøndermarskens særegne natur.

Vi glæder os til at se dig i Sønderborg.

Venlig hilsen Ingelise Nielsen og Bent Schmidt Nielsen

Tilmelding

Send din tilmelding til årsmødet til Ingelise Nielsen, in@kadm.dk senest den 10. maj 2014. Husk også at angive en eventuel ledsagers navn.

Indkvartering

Vi har reserveret 20 værelser på Hotel Comwell Sønderborg til en pris af 1.398 Dkr for et enkeltrum og 1.698 Dkr for et dobbeltrum. Prisen inkluderer morgenmad.

Blokreservationen ophører den 10. maj.

Du skal selv booke dit værelse på hotellet:

E-mail: hotel.sonderborg@comwell.com

Tel.: +45 7442 1900

Husk at gøre opmærksom på, at du skal deltage i NPH's årsmøde, når du bestiller værelset. Du kan finde andre hoteller i Sønderborg-området på <http://www.visitsonderborg.com/danmark/campingplader/hoteller-i-soenderborgomraadet>

Deltagerne betaler selv udgifterne til frokost (lunch) og middag alle dagene.

Transport til Sønderborg

For flyrejsende fra de øvrige nordiske lande vil det formodentlig være enklest at flyve til København og derfra rejse videre med enten fly eller tog.

Alsie Express flyver 4-5 gange dagligt mellem København og Sønderborg. Flyvetid: 35 min.

Du kan finde mere information på <http://sonderborg-lufthavn.dk/forside.html>

Der er direkte togforbindelse fra København til Sønderborg med afgang hver anden time. Rejsetid: 3:40 t.

Foreløbigt program

Onsdag 11. juni

Byvandring og introduktion til grænselandets historie med efterfølgende middag på lokal restaurant. Start ca. kl. 17.30

Torsdag 12. juni

Afgang med bus til Tønder

Besøg på Brødrene Hartmanns emballagefabrik i Tønder

(<http://www.hartman-packaging.com>)

Frokost (lunch) på Schackenberg Slotskro i Møgeltønder

Besøg i Højer Mølle og Tøndermarsken

Retur med bus til Sønderborg

Festmiddag

Fredag 13. juni

Seminar med 4 foredrag

Årsmøde

Frokost (lunch) på hotellet

Nærmere detaljer om foredrag, besøg og priser på lunch og middag vil blive lagt på foreningens hjemmeside i løbet af februar/marts

NPH:s medlemmar som har tillgång till e-post ombeds vänligen meddela adressen till webmaster@nph.nu.